

Tarihi Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde Geleneksel Yapı Malzemeleri ve Onarım Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Nazım KOÇU

Selçuk Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 42070, Konya, Türkiye

Geliş Tarihi (Received) : 23.12.2013 - Kabul Tarihi (Accepted) : 18.01.2014

Özet

Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Konya'nın Beyşehir ilçesinde M.1296-99 yılları arasında inşa edilmiştir. Selçuklu dönemi eserlerinden Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde geleneksel yapı malzemelerinden "taş, tuğla, çini, alçı, ahşap", malzemenin kullanıldığı görülmüştür. Yapılan araştırmada geleneksel yapı malzemeleri ve onarım çalışmalarının incelenmesi amaçlanmış ve sorunları konusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmada birinci bölümde giriş, ikinci bölümde materyal ve yöntem, üçüncü bölümde araştırma bulguları verilmiştir. Bu bölümde yapı ile ilgili bilgiler, Eşrefoğlu Camii'nde geleneksel yapı malzemeleri ve onarımları yerinde incelenmiştir. Eşrefoğlu Camii'nin onarımında işçilik, malzeme ve uygulama hatalarının olduğu tespit edilmiştir. Yapının ve detaylarının fotoğrafları çekilmiş, sorunlar ortaya konmuş ve değerlendirmede bulunulmuştur. Çalışmada kültür ve sanatlarımızın korunması konusunda gerekli önlemlerin alınması gerektiği sonucuna varılmış, tarihi eserlerdeki geleneksel yapı malzemelerinin orijinaline uygun olarak onarılması, ülke turizmine kazandırılması, kalıcılığının sağlanması ve geleceğe güvenle aktarılması ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Eşrefoğlu, yapı malzemesi, doğal taş, tuğla, ahşap.*

Evaluation of Traditional Building Materials and Renovation of Historical Beyşehir Eşrefoğlu Mosque

Abstract

Beyşehir Eşrefoğlu Mosque in Konya Beyşehir M.1296 -99 was built between the years. Seljuk eras of traditional building materials Beyşehir Eşrefoğlu Mosque "stone, brick, tile, plaster, wood", it was observed that the material used. In the research of traditional building materials and renovation aimed to examine and evaluate whether the problems have been made. In the study in the first chapter introduction, materials and methods in the second chapter, the research findings are given in the third section. In this section, information about the structure, in the Eşrefoğlu Mosque was examined over traditional building materials and repairs. In the renovation of Eşrefoğlu Mosque, materials and application errors that have been identified. Photographed and the details of the structure of the problem and evaluation have been put forward have been made. Working in the arts and culture of our necessary for the protection measures necessary to conclude, historical artifacts in the traditional building materials to the original, according to repair the country's tourism to be imparted to the persistence of the achievement and confidence in the future by transferring the relevant recommendations were made.

Key Words: *Eşrefoğlu, building materials, natural stone, brick, wood*

İletişim Yazarı(Correspondence): Nazım KOÇU. e-posta (e-mail): nkocu@selcuk.edu.tr

ISSN : 2147-6683

©2013 Hasan Kalyoncu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi

1. GİRİŞ

Beyşehir Eşrefoğlu Camii, Konya'nın Beyşehir ilçesinin İçerişehir mahallesindedir. Selçuklu'dan günümüze kadar özgün karakterini koruyarak gelebilen ahşap camilerin en büyüğüdür. 48 ahşap direk üzerine oturmuş ve sağlam kalabilen camilerin en önemlilerindedir. Eşrefoğlu Camii 1936'dan 1941'e kadar tamirat görmüştür. Tavanı eskiden düz toprak damla örtülü iken yıkılmış, onarımlar görmüş ve sonradan kırma çatı olarak çözülmüştür. 1941'de ise çatısı kiremitle kaplanmış ve daha sonra 1978 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce bakırla kapatılmıştır. Beyşehir Eşrefoğlu Camii kalın taş duvarlı, üst örtüsü ve taşıyıcıları ahşaptan olan bir camidir. Kuzey cephedeki duvar, dıştan düzgün kesme taş, arkası moloz taş dolgu şeklinde yapılmıştır.

Caminin dış duvarlarında taş malzeme kullanılmıştır. Kuzey cephedeki taş malzemelerde nem ve donma-çözülme etkileriyle kılcal çatlaklar, parça kopmaları ve bozulmalar oluşmuştur. Yapıdaki bozulmalara neden olan en önemli etkenlerin başında su ve nemin olduğu görülmüştür. Caminin taştan yapılmış dış duvarlarındaki derzlerin araları gri renkli portland çimentosu ile sıvanmış ve çimentolu harç üzerinde çatlamların olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmada Selçuklu döneminden kalma bu eşsiz ahşap caminin onarımlarının yapılması, korunması ve gelecek nesillere daha iyi şartlarda aktarılabilmesi amacıyla yapı yerinde incelenerek sorunları ortaya konmuş ve değerlendirilmede bulunulmuştur.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Eşrefoğlu Camii'nde yapı malzemesi olarak dış duvarlarda kalker, traverten ve volkanik taşlar bir arada kullanılmıştır. Taç kapının iç kısımlarında, mihrapçıklarda ve çevresinde kullanılmış olan doğal taşlarda parça kopmaları vardır. Taç kapının mukarnasları bozulmuştur. Caminin minaresi onarımlar görmüş, gövde, şerefe ve üst kısmı yenilenecek çimentolu kireç harçla sıvanmıştır. 2000 yılında yapılan onarımlarda minare üzerindeki sıvalar ve harçlar kazınarak eski haline getirilmeye çalışılmıştır. Caminin dış duvarlarının çevresinde zeminden yükselen nem etkilerine karşı su yalıtım malzemesi uygulanmıştır. Taç kapıdaki mukarnaslar ile ahşap malzemeler üzerindeki boyamalar, süslemeler onarılmıştır. Taş duvarların derzlerine sürülen çimento harçları çatlamış, onarımlar tarihi yapının aslına uygun yapılmamış ve sorunlar ortaya çıkmıştır. Tavanı eskiden düz toprak damlı iken sonra kırma çatı olarak yapının üzeri kapatılmıştır. Taç kapıyla harim arasında zengin çini süslemeli kemerli bir kapı vardır. Çinilerinin bir kısmı yerinden sökülmüş, yok edilmiştir. Ahşap kapı kanatlarındaki parçalar, minberdeki künde-kârî tekniğiyle yapılmış, ahşap parçalar çıkarılmış ve tarihi yapıya zarar verilmiştir. Eşrefoğlu Camii'nin kuzeyinde bulunan kale kapısında ise onarım yapıma bahanesiyle toprak zemin kazılmış, yapının çevresinden çıkarılan doğal taşlar etrafa saçılmış ve yapı kendi haline yok olmak üzere terk edildiği görülmüştür.

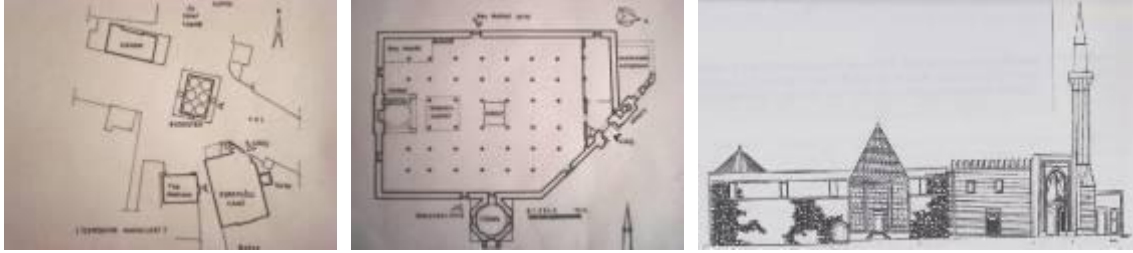
Çalışmada Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin mimarisi, süslemesi ve geleneksel yapı malzemeleri ve son yıllarda yapılmış olan onarım çalışmalarının incelenmesi amaçlanmış, gözlemlerde bulunulmuş, resimleri alınmış, literatür bilgilerinden yararlanılarak sorunları hakkında değerlendirilmede bulunulmuştur. Eşrefoğlu Camii'nde araştırma bulguları olarak yapıda kullanılan geleneksel yapı malzemelerinden taş, tuğla, çini, alçı, ahşap malzemeler incelenmiş onarımlarda işçilik, malzeme ve uygulama hatalarının olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada kültür ve sanatlarımızın korunması konusunda gerekli önlemlerin alınması gerektiği, tarihi eserlerdeki geleneksel yapı malzemelerinin özgün karaktere uygun olarak onarılması, ülke turizmine kazandırılması, kalıcılığının sağlanması ve geleceğe güvenle aktarılması ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Yapının Tanımı

Selçuklular'da sanat denilince önce mimari eserler akla gelmektedir. Bu eserler Selçuklu medeniyet ve kültür seviyelerinin göstergeleridir. Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde de benzeri durumunda olmayan orijinal bir eser yapılmıştır (Küçükdağ, Arabacı, 1999). Camii Eşrefoğlu Süleyman Bey tarafından 1297'de yaptırılmıştır. Anadolu'da ağaç çatı ve direkli düz tavanlı ulu camilerin en büyüğü ve en görkemlisidir. Üstün ahşap ve çini işçiliği yönünden bir Türk ağaç camii müzesi gibidir.

Planında duvarlar, ahşap sütunlar, kirişlemeler, orta bölüm ve iç mekân özellikleri verilmiştir. Ana plan mihrap duvarına dik yedi sahından meydana gelmektedir. Yapı malzemesi olarak cephede düzgün yonu, diğer cephelerde moloz taş kullanılmıştır. Ana portal kuzeydedir. Cephe duvarı dandanlıdır. Bey mahfili, ahşap minber, kapı kanatları orjinaldir. Mihrap, Selçuklu çini mihraplarının en büyüğüdür. Mukarnaslı ahşap sütun başlıkları, konsol araları ve lambrikenlerde (uçluklar) kalemişi süslemeler vardır (Karpuz, 2004) (Şekil 1).

Şekil 1. Eşrefoğlu Camii'nin vaziyet planı, planı ve doğu cephesi (Çizim, Erdemir, 1999).

Yapının güney cephesi 31.80 m., batı cephesi ise 46.55 m. uzunluktadır. Kuzey cephesindeki duvar çarpıktır. Anadolu'da ahşap kolonlar üzerine oturan, ahşap yapı malzemelerinin kullanıldığı ve günümüze kadar sağlam kalabilen camilerin en büyüğüdür. Yapının üstü eskiden toprak damlı iken günümüzde metal örtülü ve kırma çatılı olarak onarılmıştır (Şekil2).

Şekil 2. Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin görünüşü.

Cephe, minare kaidesinin portale yakın arka kenarıyla bitişmiştir. Cephe sağır tutulmuştur. Duvar moloz taş ile örülmüştür. *Batı Cephe* 46.50 m. uzunluktadır. Cephede son cemaat mahalline açılan bir alt pencere ile bey mahfiline geçit veren tali kapı ve üst pencerelerin yanı sıra bey mahfilinin yüksekliği 1.37 m. dir. Batı cephedeki tali kapının eni 1 m. yüksekliği 1.37 m. dir. *Güney Cephe* 31.80 m. uzunluktadır. Batıda Bey mahfilinin bulunduğu 7 m. lik kısmı yüksek tutulmuştur. İçerisi altta iki, üstte bir pencere ile aydınlatılmıştır. *Doğu Cephe* duvarı moloz taşla örülmüştür. Duvar kalınlığı 1.15 m.dir (Erdemir, 1999).

3.2. Eşrefoğlu Camii'nde Geleneksel Yapı Malzemeleri ve Sorunları

Taş malzemelerde zamanla atmosferdeki sıcaklık değişimlerine bağlı olarak çatlama, parçalanma ve döküntüler görülmektedir. Yapı taşları üzerinde kapiler su emme ve buharlaşma sonucu çiçeklenmelere rastlanmaktadır. Yağmur suları da taş malzemeler üzerinde aşınmalara ve detay kayıplarına neden olmaktadır (Dülgerler, Karadayı Yenice, 2006). Selçuklu dönemi Beyşehir Eşrefoğlu Camii duvar malzemelerinde atmosferden yağış yoluyla gelen sular, zeminden kapilarite yoluyla gelen sular, çatı, saçak ve oluklarda su ile ilgili yeterli önlemlerin alınmaması nedeniyle oluşan hasarlar, donma-çözülme nedeniyle oluşan hasarlar, bakımsızlık, ilgisizlik, kötü kullanım nedeniyle oluşan hasarlar yerinde incelenmiştir (Koçu,2006).

3.2.1. Taş Malzemeler

Taç kapı kuzey cephede olup cepheden 0.95 m. dışarı yapılmıştır. Taç kapı 7.06 m. genişlikte, 10.10 m. yüksekliktedir. Mukarnas dolgulu, yan mihrabiyeleri ve süsleme bordürleriyle Selçuklu taş portalleri geleneğini devam ettirmişlerdir. Portalde bitkisel süslemeye daha çok yer verilmiştir. Dört zengin çerçevenin bezediği taç kapının yapı malzemeleri yeniden onarılmıştır. Kuşatma kemeri tam yerine oturtulamamış ve mukarnaslarında bozulmalar görülmüştür (Eyice, 1986). Doğal taş malzemeler üzerinde kılcal çatlamlar tespit edilmiştir.

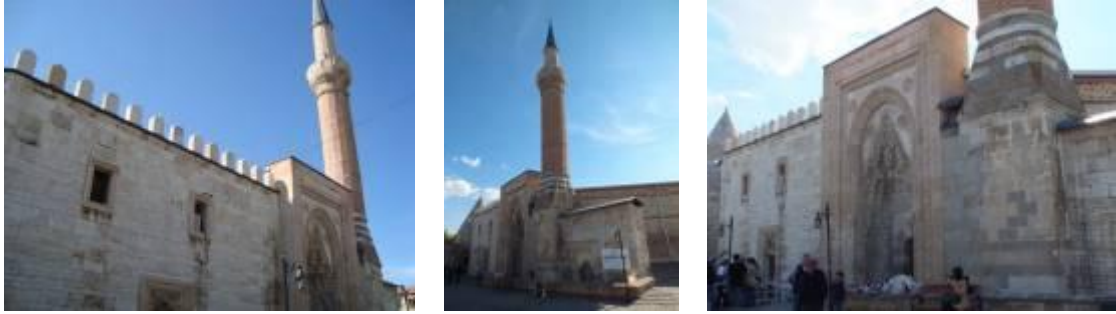
Taç kapıdaki farklı genişlikteki bordürler, düz ve profilli silmelerle birbirinden ayrılarak kapı açıklığına doğru gider. Dıştaki bordür 0.42 m. genişliktedir. Ortada arka arkaya ulanmış palmetler, yanlardan dilimli rumi yapraklarla birbirine bağlanırlar. Yanlardaki rumi yapraklar daha da inceltirilerek ana motifi çerçevelemektedir. Kemer altını kaplayan dış sırası (toplam 50 diş) cepheye farklı bir görünüm kazandırmıştır. Köşeliklere konan 0.50 m. çapındaki bitkisel bezeli rozetler içeriye doğru hafif kavislenirler (Erdemir, 1999). Kapı açıklığı 2.80 m. genişliğinde olup basık kemerlidir. Taç kapıdaki onarılan bölüm ile mevcut dokunun rengi farklılık göstermektedir. Renklerde uyum sağlanamamıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Taç kapı (Çizim, Dülgerler, Özyurt, Başar'dan, Erdemir 1999)

Çift kanatlı ahşap kapının her biri 1.10 m. en ve 3.10 m. boyundadır. Geçmeli olarak yapılmıştır. Üç bölümdür. Altta süsleme panosu, yukarıda kitabe panosu ve geniş tablodan ibarettir. Bugün yerinde olmayan panolar yakın zamanda yok edilmiştir. Alt panolar sathi oymalı zengin bitki motifleriyle tezyin edilmiştir. Kapı binisi tahrip olmuştur (Erdemir, 1999). Caminin orijinal kanadı iç kısma çekilmiş, dış kısımda ise orijinal kapıya benzer taklidi yapılmıştır. Kapı binisi üzerinde ustanın adı yazılıdır.

Minare, taç kapının hemen sağındadır. Tek şerefelidir. Cepheye uygun olarak kaidesi de yüksek tutulmuştur. Caminin minaresi 1920 yılında onarım görmüş, gövde şerefe ve üst kısmı kısmen yenilenerek çimento harçlı kireç sıva ile sıvanmıştır. 2000 yılında yapılan onarımlarda minarenin tuğla örgüsü üzerindeki sıvalar ve harçlar kazınarak eski haline getirilmeye çalışılmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Tek şerefeli minare ve kuzey cephesi.

Minareden sonra devamında orijinal bir duvar vardır. Duvarın bir mekâna ait olduğu görülmektedir. Burasının eskiden kütüphane olduğu düşünülmektedir. Günümüzde sadece bir parça duvarı kalabilmiş, duvarın üzerine yağış sularından etkilenmesini önlemek için metalden koruyucu bir örtü yapılmıştır. Bu kalıntı duvar üzerinde 1.38 m eninde ve 2 m yüksekliğinde örülerek kapatılan bir kapı ve bundan sonra da mermer çerçeveli bir pencere vardır. Buradaki mekânın damı ve duvarları yıkılarak taşınmıştır. Onarım sırasında ise yapı eski haline getirilememiştir. Arsaya bakan caminin duvarlarında ise su zeminden duvar yüzeyine ve yukarıya doğru 1.5-2 m yükselmiştir. Duvarlarda su ve nem etkisiyle bozulmalar başlamıştır. Minare kaidesiyle portal arasına sebil yerleştirilmiştir. 0.80 m. derinlik ve 2 m. uzunluğundaki Roma dönemine ait olan tasvirli mermer lahit sebilin deposu olup, altta tahliye deliği konmuştur. Üstteki kemerli boşluğun zeminine 0.40 m. çapında su doldurmak için yuvarlak bir delik açılmıştır. Sebil günümüzde işlevini yitirmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Taş duvar ile örülerek kapatılan kapı ve roma dönemine ait lahitten sebil görünüşü.

Taş İşlemeler, Taç kapıda, yan kapılarda, sebil, minare ve kütüphane cephesinde kullanılmıştır. Taç kapıda zeminden bir metre kadar yükseklikten başlayarak, üst ve yanlarda dolaşan bordürlerle rozetlerde kullanılan bütün motifler bitkiseldir. Üst köşelere bitkisel bezemeli rozetler işlenmiştir (Erdemir, 1999) (Şekil 6). Bitkisel bezemeler üzerinde kılcal çatlaklar ve parça kopmaları gözlemlenmiştir.

Şekil 6. Taç kapı ve süslemeleri.

Eşrefoğlu Camii'nin kuzeyinde bulunan doğal taş malzemeden yapılmış olan kale kapısı yıkılmak ve yok olmak üzeredir. Daha önceki yıllarda tarihi kale kapısının aslına uygun bir şekilde restore edilmesi için yerel yönetimler tarafından girişimler neticesinde 2010 yılından itibaren Konya Müzeler Müdürlüğü tarafından araştırma kazısına başlanmıştır. Ancak çeşitli nedenlerle kale kapısı çevresinde yapılan kazılar tamamlanmadan yarım kalmıştır. Onarım çalışmaları tamamlanamadığı için kale kapısında yıkılma riski oluşmuştur. Kazı sonrasında kale kapısı metal desteklerle sağlaştırılmışsa da, kale kapısının etrafındaki toprak zemin kısmen boşaltılmış ve yok olmak üzere kendi kaderine terk edilmiştir (Şekil 7).

Şekil 7. Onarımı yapılmamış, yıkılmaya terk edilmiş kale kapısı

Yapı malzemesi olarak kullanılan taşlar yerinden sökülerek çevre inşaatlarda kullanılmak üzere götürülmüş ve taşınmıştır. Kalanlar ise çevreye düzensiz olarak saçılmıştır. Doğal taşlar arasında bağlayıcı olarak kullanılan kireç harçları atmosfer etkilerine karşı bozulmaktadır. Harçlar üzerine yapılan araştırmada kireç harçları içerisine puzolanik aktivite için yanmış odun küllerinin katıldığı görülmüştür.

3.2.2. Tuğla

Tuğla, minare gövdesinde, harime açılan çinili iç kapının kemer ve cephesinde, mihrapönü kubbesiyle geçiş elemanları ve kemerlerde kullanılmıştır. Minare ile kubbeyi taşıyan kemerlerde sade örgü elemanı, iç kapıyla kubbe ve geçişlerde ise hem örgü, hem de dekoratif olarak dizilmiş, aralarına yerleştirilen çinilerle bütünlük oluşturmuştur (Şekil 8). Tuğla üzerindeki çini parçaların sökülebilenleri yerinden çıkarılarak alınmış ve yok edilmiştir.

Şekil 8. Tuğla süslemeler çinilerle renklendirilmiştir.

3.2.3. Çini

İç Kapı, çinili kapı adıyla söylenen bu giriş, yapının da en zengin bölümlerindedir. Mozaik çini kaplı ve sivri kemerli açıklığın genişliği 1.53 m., yüksekliği 2.55 m. olup, etrafı farklı desen ve bordürlerle dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Dış bordür yan yana ve karşılıklı sıralanan çokgenlerin kesiştiği geometrik şeritlerin arasında kalan boşluklar firuze ve patlıcan moru çinilerle doldurulmuştur. Üstte yapının inşa tarihini belgeleyen kitabe vardır (Erdemir, 1999) (Şekil 9). Yerinden sökülerek çalınan çinilerin yerine boyama tekniğiyle taklit desenler yapılmıştır.

Tarihi Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde Geleneksel Yapı Malzemeleri ve Onarım Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Şekil 9. Çinili iç kapı (Çizim, Erdemir 1999)

Çini süslemeler, caminin iç kapısı ile cephesinde, mihrapta, önündeki kubbe ile geçiş elemanlarında bazen kabartma olarak, bazen kazılarak uygulanmış, plaka çinilerin yanı sıra “mozaik tekniğine” daha çok yer verilmiştir. İç kapının etrafını çeviren geometrik bezemeli bordür ile kemerin etrafını kuşatan iki bordürün süslemeleri kabartmalıdır. İki ana renkten kabartma olan konturlar mor, zemin ve motifler firuze renkli çini parçalarıyla doldurulmuştur (Şekil 10). (Erdemir, 1999). Yerinden sökülerek yok edilen Selçuklu çinilerinin yerine boyama tekniğiyle aynı renkler verilmeye çalışılmıştır.

Şekil 10. İç kapının çini süslemeleri

Mihrap, geometrik ve bitkisel süsleme eşit oranda kullanılmıştır. Üçüncü bordürdeki yarım onikigenlerden oluşan geometrik örgü sistemi caminin çinili girişi ile tavanda da tekrar edilmiştir. Dikdörtgen nişin ön ve yan yüzlerinde merkezden çıkarak bir ışın demeti gibi dağılan çok kollu yıldızlar birbirlerine ince şeritlerle bağlanarak adeta gökyüzünü sembolize ederler. Tavanda kalemî süsleme vardır (Erdemir, 1999). Mihrabın eni 4.59 m, yüksekliği 6.20 m.dir (Esin, 1992). Çinilerde mavi, kahverengi, siyah, firuze, gök rengi ve beyaz renkler kullanılmıştır. Mihrapta yaklaşık olarak zeminden 1-1.5 m. yüksekliğe kadar olan kısımlardaki çinileri yerinden sökülerek yok edilmiştir. Onarımlar sırasında çinilerin yerine alçı sıva uygulaması yapılmıştır. Alçı üzerine boyama tekniği ile çinilerin motifleri ve renkleri taklit edilmeye çalışılmıştır (Koçu, 2010) (Şekil 11).

Şekil 11. Mihrapta yok edilen çini yerine boyama ve kalemî süsleme uygulanmıştır.

Mihrap önü kubbesi, yüzeyi hem örgü ve hem de dekoratif olarak kullanılan tuğlaların arasına yerleştirilen küçük kare çinilerle, içte altı, dışta oniki kollu yıldız kompozisyonları ile tezyin edilmiştir. Mihrap önü kubbesi tuğla mozaik bezemeli olup, kubbe kasmağında kesme çini mozaik tekniğiyle sülüs bir yazı kuşağı dolaşır. Kubbenin göbeğinde kufi yazıdan oluşmuş beş köşeli dekoratif bir yazı vardır. Çinilerle tuğla araları ayrıca firuze renkli çinilerle derzlenmiş, tuğla yüzeyleri ise şeffaf olarak sırlanmıştır. Tepedeki rozetin içine mozaik tekniği ile yerleştirilen beş kollu yıldızla, Muhammed ve dört halifenin yazıldığı kufi yazılı kompozisyon yapılmıştır (Şahinoğlu, 1977) (Şekil 12).

Şekil 12. Mihrapönü kubbesi ve tepede beş kollu yıldız (Çizim, Erdemir, 1999).

Eşrefoğlu Camii'nin içinde mahfilin önünde kible tarafını iki yığma sütunla kible duvarından taşan tırnaklara dayanan bir kubbe vardır. Kubbeyi tutan iki yığma sütundan sağdakinin önüne sonradan iki takviye direği dikilmiştir. Yığma sütunlar sekizer dilimlidir. Kubbenin üstü son tamirle kurşun örtüyle kaplanmıştır. Kubbenin iç çapı 5.75 m. dir. Kubbeye Selçuklu tuğlarıyla örtülmüş üç sivri kemer destek olur. Kubbenin çinilerinde çatlama ve dökülmeler vardır (Savran, 1991).

3.2.4. Alçı

Bey mahfilinin altına rastlayan batı duvarındaki raf ve konsollarda görülür. On iki konsolla taşınan alçı rafın dışa bakan yan yüzeylerinde sıralanan palmet ve lotus motifleri uygulanmıştır.

3.2.5. Ahşap Malzemeler

Harim, mihrap duvarına dik olarak yerleştirilen ahşap sütunlarla yedi satıha ayrılmıştır. Örtüsü ahşap kirişlemeli düz tavadır. Yanlardan daha geniş ve yüksek olan orta bölüme bir aydınlık feneri açılmış, güney ucu mihrap önünde kargir kubbe ile kapatılmıştır. Zeminde ise seki, "karlık" tabir edilen iç avlu, "çilehane" olarak söylenen bodrum kattaki oda ve parmaklıklı ön bölüm göze çarpar. Onarımlar sırasında karlığın üzeri kapatılmış ve toprak dolgu ile belirli bir mesafeye kadar doldurulmuştur.

Sütunlar ve Tavanlar, kalemişi süslemelerle bezenmiştir. Sütunların başlıklarını oluşturan mukarnas parçalar küçük hücreler şeklinde oyulmuş ve içleri bitkisel motiflerle işlenmiştir. Orta sahin tavanının iki yanındaki ana kirişlerin dış yüzeyinde küçük panolar içine oyulan içleri nakışlı kemerli hücrecikler ışık-gölge oyunları ile yüzeye hareketlilik getirmiştir (Şekil 13). Camide tavan kirişleri ve konsolların araları geometrik yıldız motiflerinden çok renkli, ince kalem işleri ile süslüdür. Mukarnas başlıkların bazılarında da kalem işi süslemeler vardır (Aslanapa, 1991). Ahşap sütun başlıkları istelaktitlidir. Sanatkar sert ahşabı balmumu gibi işlemiştir. Ahşap üzerindeki nakışların her birisinde ayrı bir desen ve renk kullanılmıştır (Konyalı, 1991).

Şekil 13. Sütunlar ve tavan kirişleri (Çizim, Erdemir 1999).

Son cemaat yeri, taç kapıdan girdikten sonra bir koridordan ibarettir. Son cemaat yeri bölücü panolarla harimden ayrılmıştır (Şekil 14). Buradan minare kapısına geçilebilir, solda ise çarpık duvardan dolayı yukarı doğru daralan onbir adet yüksek taş basamakla bu kısmın üstündeki galeriye çıkılır.

Şekil 14. Son Cemaat yeri ve ahşap ayırıcı panolar.

Ahşap süsleme, portadaki kapı kanatlarında, pencere kapaklarında, son cemaat mahalli ile harimi ayıran şebekelerde, mihrap önünü ayıran parmaklıklarda, “karlık” korkuluğunda, müezzin, bey ve kadınlar mahfilinde, sütun başlıklarında, minberde, ana ve tali kirişlerde, konsollarda ahşap süslemeler, “kündekâri”, “eğri kesim”, “kakma”, “ajur” ve “kalemişi” teknikleriyle kullanılmıştır (Erdemir, 1999).

Cümle Kapısı, iki kanatlıdır. Arkadaki kalın tahtalara yatay ve dikey üçlü gruplar halinde çatılan ince tahta levhalar yerinden sökülmüştür. Altta bitkisel, üstte yazı panosu vardır. Uçları bitkisel, araları balık pulu motifleri ile dekore edilmiş olan bini'sine “Amel-i İsa” yazılmıştır (Şekil 15). Anadolu'da yerinde orijinal kalabilen en büyük ve en eski kapı olma özelliği taşır. Kapıda üstleri çiçeklerle bezenmiş iki tunç tokmağı vardır. Kapı zıvanalı, lambalı çatma usulüyle yapılmıştır. Türk ahşap işçiliğinin güzel bir örneği olan kapıyı yapan sanatkar camii'nin minberini de yapmıştır (Konyalı, 1991).

Şekil 15. Eşrefoğlu Camii'nin ahşap kapı ve pencere kanatları.

Pencere ahşap kanatları, yatay ve dikey bölümlere ayrılmış, içleri palmet, lotus ve rumi yapraklarla tezyin edilmiştir. Bunlarda derin ve sathi oyma tekniği kullanılmıştır (Şekil 19). Ahşap süslemelerde aşınmalar ve bozulmalar tespit edilmiştir.

Müezzin Mahfili, tavanı kırmızıya boyanarak ince çıtalarla kareli taksimatlarla ayrılmıştır. Mahfilin kuzey kirişi kartuşlara ayrılarak içten yazıyla beraber ince kıvrım dal yaprak ve çiçeklerle bezenmiştir (Erdemir, 1999) (Şekil 16). Ahşaplar üzerindeki orijinal boyaların korunması yerine yeni boyama denemelerinin yapıldığı gözlemlenmiştir.

Şekil 16. Müezzin mahfili ahşap kirişlerinde uygulanan kalemişi süslemeler.

Bey Mahfilinde, iki ayrı teknik dikkati çeker. Birincisi; caminin son cemaat mahalli önünde, karlık ve mihrapönü bölümünü ayıran parmaklıklarda da görüldüğü gibi mahfil şebekeleri ile merdiven korkuluğunda görülür. Geometrik motifler zemin oyularak çıkarılmıştır. İkinci teknik kalemişi boyamadır. Altta mahfili taşıyan kısa ahşap sütunların başlık mukarnaslarında, ana kirişlerin alt ve yan yüzlerinde, konsol aralarında ve yastık altlarında, üstte ise mahfil tavanını taşıyan köşeli desteklerin yüzeyinde uygulanmıştır. Normalde bir astar vasıtasıyla doğrudan ağaç yüzeyine tatbik edilen nakışlar, desteklerin yüzeyine, farklı olarak, bez üzerine tatbik edilmiştir. Motiflerin zenginliği yanında işçilik ve teknik olarak da buraya ayrı bir önem verilmiştir. Ahşaptan yapılmış böyle zengin bir mahfil örneği Anadolu'da mevcut değildir (Erdemir, 1999) (Şekil 17). Ahşap yüzeyindeki motiflerde bozulmalar gözlemlenmiştir.

Şekil 17. Bey mahfili ve ahşap işlemler.

Minber, geometrik ve bitkisel süslemeyle yazıya yer verilmiştir. Kündekâri tekniğiyle yapılan minberin yan kanatlarındaki sekiz kollu yıldızlar dörtlü gruplar halinde sekizgenlere bağlanmıştır. Bu teknikte geometrik bölmeler çıtaların yardımı ile çivi veya benzeri yardımcı eleman kullanmadan birbirine tutturulan ahşap parçalardan oluşur. Geometrik parçaların içleri eğri kesim tekniğiyle stilize bitkilerle bezenmiş, arada kalan küçük parçalara renkli ahşap parçalar kakılmıştır. Minber kapısında dilimli kemer formu kullanılmıştır. Giriş kapısının köşesinde eğri kesimli rumi süslemelerin arasına oyulan usta adı mükemmel bir şekilde gizlenerek süslemeyle kaynaşması benzersiz bir uygulamadır (Mülayim, 1982) (Şekil 18). Minber üzerindeki ahşap parçalardan yerinden çıkarılabilenler çalınmış ve yok edilmiştir. Yerine taklit ahşap parçalar yerleştirilmiştir.

Şekil 18. Kündekari tekniğiyle yapılmış minber ve süslemeleri (Çizim, Erdemir 1999).

Konsol aralarındaki kareye yakın dikdörtgen panolarda hâkim olan ana düzenleme geometrik olup, bitkiler bunların içleriyle ara boşlukları doldurur. Geometrik kompozisyonlarda genellikle çok kollu yıldızlarla kesişen çokgen ve daireler sonsuzluk ifadesi taşır. Bazen dört kollu bir yıldız yüzeyin tamamına yayılırken, bazen beş, altı, sekiz, oniki, onsekiz kollu yıldızların merkezden çıkan kol uzantıları karmaşık bir geometriye dönüşür. Yaprakların içi aynı rengin açık ve koyu tonlarıyla boyanarak ilk defa bir yenilik olarak "gölgeli nakış" tekniği uygulanmıştır (Şekil 19).

Şekil 19. Eşrefoğlu Camii tavanlarında bitkisel ve geometrik süslemeler.

Bitkisel süslemede desenler tekrarlanırken geometrik olanlarda tekrardan kaçınılmıştır. Bütün renkler parlak ve canlıdır. Zemindeki esas renk ise kırmızıdır. Tavandaki “ışıklığın” kuzey kenarındaki mukarnas içlerine de bitkisel desenler işlenmiştir. Onarımlar sonucu ve genişletme esnasında bu kısımların tahrip edildiği görülmüştür. Selçuklular döneminde ahşap üzerine uygulanan boyaların doğal kökboyalı olduğu, günümüz onarımlarında ise ahşap üzerine sentetik esaslı yağlı boyaların sürüldüğü görülmüştür (Yeğen 2007). Yapılan onarımlara müdahale edilmesi sonucunda yağlı boya uygulamalarından vazgeçilmiş olması, bazı desen ve motiflerin orijinal renklerinde kalmış olması olumlu bulunmuştur.

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Selçuklu sanatının en önemli ahşap eserlerinden birisi olan Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii'nde, geleneksel yapı malzemelerinde yanlış onarımların yapıldığı, anıtsal taş kapısı, eşsiz mihrap ve minberi, üstün ağaç ve çini işçiliğiyle Türk sanat müzesi niteliğinde olan tarihî eserin bilinçsizce restore edildiği görülmüştür. Zengin taş ve çini süslemelerin yanı sıra ahşap destek ve tavan sistemindeki işleme ve nakışlarıyla görenleri büyüleyen eser, sadece Anadolu'nun değil, İslam mimarisinin de nadide örneklerinden birisidir. Şu anki motiflerin eskiyle alakasının olmadığı yerinde yapılan incelemelerle gözlemlenmiştir. Bu çok nadide ahşap eserler, inşaat boyar gibi sentetik boyayla boyanmıştır. Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii'nde geleneksel yapı malzemelerindeki onarımların aslına uygun yapılmadığı bu çalışmayla ortaya konmuş, tarihi yapının onarımlarında orijinal durumlarının dikkate alınmadığı, işçilik, malzeme ve uygulama hatalarının olduğu ortaya çıkmıştır. Selçuklu çinilerinin yok olması önlenmeli, duvarlardan sökülen çinilerin yerine yapılan alçı kaplamalar ve boyama teknikleri yerine orijinal çinilere yakın çiniler üretilip onarımları yapılmalıdır. Kapı, pencere ve künde-kârî tekniğindeki minberden ahşap parçaların sökülmesi önlenmelidir. Eşrefoğlu Camii'nin altında bulunan kaçış tünellerinin tıkanan bölümleri temizlenmeli, onarımları aslına uygun yapılmalıdır. Dış duvarların üzerine sürülen portland çimentoları temizlenmeli, su ve nem sorunları çözümlenmelidir. Zeminden yükselen su ve drenaj sistemleri gözden geçirilmelidir. Camii'nin etrafı toprak dolgu ile doldurulmuş bu nedenle yapıya merdivenle inilmektedir. Yapının çevresinde sonradan doldurulmuş olan toprak malzemeler temizlenmeli, yol kotu asıl haline getirilmelidir.

Kalemişi süslemeleri aslına uygun yapılmalıdır. Onarımlar esnasında, süsleme ve oymacılık konusunda uzman kişiler çalıştırılmalıdır. Orijinal motifler korunmalıdır. Şu anki ahşap üzerine yapılmış olan işlemlerde sentetik ve yağlı boya kullanılmış, asıl detaylar yok edilmiştir. Ahşap üzerine yapılacak olan boyamalarda, ahşabın ve yapı malzemelerinin korunması ile ilgili konularda üniversitelerdeki uzmanlardan yardım alınmalıdır. Ehil olmayan kişilerin yaptığı onarımlar nedeniyle yapının aslına zarar verildiği görülmüştür. Yapılardaki geleneksel malzemelerin fiziksel, mekanik, kimyasal ve mikroyapı araştırmaları yapılmadan onarım çalışmalarına izin verilmemelidir. Yapı ile ilgili disiplinlerarası çalışmalarda ve araştırmalarda bulunulmalıdır. Eşrefoğlu Camii, UNESCO Dünya Mirası G. listesine alınmıştır. Yapılan araştırma ile geleneksel kültür ve sanatlarımızın korunması, gerekli önlemlerin alınması gerektiği sonucuna varılmıştır. Tarihi eserlerdeki geleneksel yapı malzemeleri orijinaline uygun olarak onarılmalı, Eşrefoğlu Camii'nin mimarisi, detayları ve süslemelerinin kalıcılığı sağlanmalı, geleceğe güvenle aktarılmalı ve ülke turizmine kazandırılmalıdır.

TEŞEKKÜR:

Bilgi ve katkılarından dolayı Prof.Dr.Yusuf KÜÇÜKDAĞ, Doç.Dr.Caner ARABACI ve Yrd.Doç.Dr. Yaşar ERDEMİR'e, teşekkür edilir.

KAYNAKLAR

- Aslanapa, O. (1991). Anadolu'da İlk Türk Mimarisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sayı:43, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Dülgerler, O. N., Karadayı Yenice, T. (2006). Gaziantep Zincirli Bedesten'in Yapım Tekniği ve Malzeme Kullanımı Açısından Analizi ve Restorasyon Önerileri, 3. Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi, TMMOB. Mimarlar O., s.690-699, İstanbul, Türkiye, 15-17 Kasım.
- Dülgerler, O. N., Özyurt, O., Başar, M.E., (1999) Eşrefoğlu Portali Cephe Çizimi, Selçuk Ü. Mimarlık Fak. Öğretim Ü. B. Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii ve Külliyesi, (Erdemir Y.'dan) Beyşehir Vakfı Yayını, s.22, Konya.
- Esin, T. (1992), "Konya Çevresindeki Tarihi Eserlerde Doğal Taş Malzemelerinin Bozulma Nedenleri ve Onarımlarında Kullanılacak Uygun Taş Seçimi İçin Bir Çalışma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Erdemir, Y. (1999). Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii ve Külliyesi, s.131, Konya: B. Vakfı Yayınları.
- Eyice, S., (1986). Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar, İstanbul Ü., E. F., Ankara Ağustos.
- Karpuz, H. (2004), Anadolu Selçuklu Mimarisi, Selçuk Ü. Vakfı, Konya: S.Ü. Basımevi.
- Koçu, N. (2006). Konya'da Selçuklu Dönemi Yapılarının Duvar Malzemelerinde Su ve Nem Etkisiyle Oluşan Hasarların Araştırılması, 3. Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi, Kongre Bildirileri, TMMOB. Mimarlar O., s.372-383, İstanbul, Türkiye, 15-17 Kasım.
- Koçu, N. (2010). Beyşehir Eşrefoğlu Camii ve Çevresindeki Yapıların Onarımında Kullanılan Yapı Malzemelerinde Karşılaşılan Sorunlar, 5. Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi, TMMOB, İTÜ, s.231-241, İstanbul, Türkiye, 3-5 Kasım.
- Konyalı, İ.H. (1991). Abideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi, (Hazırlayan, A. Savran), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Yayınları.
- Küçükdağ, Y. Arabacı, C. (1999). Selçuklular ve Konya, İkinci Baskı, Konya, Mikro Yayınları.
- Mülayim, S. (1982). Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler, No.503, Birinci Baskı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Savran, A. (1991). Abideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi, Erzurum: Atatürk Ü.,F.E.F. Yayını.
- Şahinoğlu, M. (1977). Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı, Türk İslam Kültürü Kaynak Eserler Dizisi 1, s.77, İstanbul: Arpa Ofset.
- Yeğen M. R. (2007), 700 yıllık Eşrefoğlu Camii, Yanlış Restorasyon Kurbanı, www.zaman.com.tr, 18 Ağustos.